

Георгієвський Ю.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Белікова М.І.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Зелінська Я.О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ АДВОКАТА В ПРОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТА НОРМАТИВНИХ АКТІВ

Стаття присвячена дослідженню засобів доказування в провадженні у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативних актів. У роботі проаналізовано засоби доказування, процесуальні права і обов'язки сторін та їх представників, пояснення сторін, третіх осіб, їх представників в адміністративному судочинстві та особливої ролі адвоката у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів.

Актуальність теми зумовлена тим, що Україна стала кандидатом у члени для вступу до Європейського Союзу, що зумовило необхідність законодавчого узгодження сфери адміністративного права та судочинства та дослідження засобів доказування в провадженні у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативних актів з урахуванням міжнародних перспектив.

Методи аналізу дослідження було обрано різні, а саме методи наукового пізнання, які носять системний та комплексний характер. Так, системно-структурний метод став у нагоді під час вивчення міжнародно-правових засобів доказування для вдосконалення адміністративного законодавства; логіко-юридичний метод – при дослідженні правосуб'єктності учасників справ з оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів; метод правового моделювання допоміг сформулювати конкретні висновки щодо шляхів вдосконалення адміністративного законодавства щодо засобів доказування адвоката у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів.

Окрема увага приділена адміністративній правоздатності та дієздатності позивача та його представника у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів, охарактеризовано особливості прав та обов'язків адвоката як представника.

Досліджено дефініцію доказів та доказування в адміністративному судочинстві та особливості засобів доказування адвокатом у справах з оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів.

Перспективи подальших досліджень передбачають що права й обов'язки адвоката у справах щодо оскарження індивідуальних актів можна розглянути в трьох аспектах: 1) загальні права й обов'язки, якими наділені всі учасники справи; 2) основні права й обов'язки представників в адміністративних справах; 3) професійні права й обов'язки адвокатів.

Констатувати про спеціальну правосуб'єктність адвоката в справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів та особливі вимоги до пояснень адвоката як представника сторони або третьої особи.

Результати дослідження можуть бути корисними для юристів, студентів та будь-яких інших осіб, які цікавляться питаннями адміністративного судочинства та захисту прав, свобод та законних інтересів громадян від порушень з боку органів публічного адміністрування.

Ключові слова: адвокат, провадження у справах, індивідуальний акт, нормативно-правовий акт, докази, засоби доказування, захист прав, учасники справи, адміністративне судочинство.

Постановка проблеми. Основне призначення Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) – є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 1. ст. 2 КАСУ). Судове оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єктів владних повноважень є основоположною гарантією правопорядку в державі та може забезпечуватися участю адвоката в даному провадженні. В свою чергу, Конституція України закріпила, що соціальна функція адвокатури полягає в забезпеченні права на захист та наданні професійної правничої допомоги [1]. До осіб, які беруть участь у справі, а саме у провадженні у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів належать сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб та ін. В рамках нашого дослідження є необхідним дослідити представника сторін та їх пояснення, які мають доказове значення, якщо у них містяться відомості про факти, що досліджуються у справі, і є одним із засобів доказування. Тому, набуває актуальності аналіз засобів доказування адвоката у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що важливо узгоджувати національне законодавство з міжнародними нормами, зокрема з правом ЄС, щоб забезпечити належний захист прав, свобод та законних інтересів громадян від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, які приймають незаконні або не відповідні актам вищої юридичної сили постанови, укази і розпорядження, рішення та ін. У зв'язку з цим вчені звертаються до питання узгодження національних законів та норм ЄС у галузі адміністративного судочинства та права в цілому.

Звернемо увагу, що стаття 266 КАСУ присвячена особливостям проваджень щодо оскарження постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України, рішень Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів і Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. Дія цієї статті поширюється на випадки оскарження не тільки індивідуальних, а й актів нормативного характеру. Наступна ст. 266-1 КАСУ визначає особливості провадження у справах щодо оскарження індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів

України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку і рішень Кабінету Міністрів України стосовно виведення банків із ринку [2].

В цьому контексті зазначимо, що на думку С. В. Ківалова, правовий акт індивідуальної дії – акт, ухвалений суб'єктом владних повноважень у межах визначеної законодавством компетенції щодо здійснення владних управлінських функцій, дія якого поширюється на вирішення конкретного питання або стосується конкретної особи (фізичної чи юридичної) [3, с. 183]. Індивідуально-правові акти визначають як правозастосовні акти, які приймаються задля вирішення певних управлінських справ, звернені до конкретних осіб-адресатів, визначають їх поведінку і породжують індивідуальні права й обов'язки, мають державно-владний, творчий характер, видаються у встановленому законом порядку уповноваженими на це державними органами і їх посадовими особами, вичерпують себе одноразовим застосуванням [4, с. 151–152].

Додамо, дослідження М. Цвіка та О. Петришина, які розглядають нормативно-правовий акт як офіційний документ, прийнятий компетентними суб'єктами правотворчості, який встановлює, змінює або скасовує норми права [5, с. 191].

Зосередимося саме на адвокаті у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів, де адвокатура серед суб'єктів надання правничої допомоги посідає одне з провідних місць, є важливим і невід'ємним елементом системи практичної реалізації конституційних гарантій, і при вирішенні справ щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів в адміністративному суді надає правничу допомогу та застосовує засоби доказування. Так, під доказами В. М. Бевзенко, Є. В. Додін, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, Н. В. Мельник, Ф. Н. Фаткуллін розуміли як урегульовану процесуальним законодавством, існуючу в певній процесуальній формі інформацію, яка дає можливість адміністративному суду, що розглядає справу, належним чином відтворити й установити всі обставини публічно-правового спору [6, с. 280; 8, с. 118] та ін.

Зауважимо, що загальні засади діяльності адвоката є предметом наукових досліджень таких науковців, як: О. І. Безпалова, А. М. Бірюкова, Ю. М. Бисаги, С. Б. Булеца, Є. О. Бусуріна, Т. Б. Вільчик, Л. О. Волошина, І. В. Головань, Н. С. Горбань, С. М. Гусаров, О. В. Джафарова, В. Р. Дюкіна, М. Ю. Єфіменко, В. В. Заборовський, С. О. Іваницький, А.Т. Комзюк, Л.Г. Лукацька, Ю. О. Меліхова, О. М. Музичук, В. В. Нікітченко,

Н. О. Обловацька, М. А. Погорецький, Ж. М. Пустовіт, І. О. Русанова, А. В. Савченко, В. В. Сокурченко, Н. О. Чудик, Є. Ф. Шкребець, О. О. Юхно, О. Г. Яновська та ін.

Питанням доказової діяльності в адміністративному процесі приділяли увагу такі вчені, як В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, Л. Р. Біла-Тіунова, Є. Ф. Демський, Є. В. Додін, С. В. Ківалов, Т. О. Коломосць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Р. С. Мельник, Ю. С. Педько, В. Г. Перепелюк, Н. Г. Саліщева, А. О. Селіванов, М. М. Тищенко, О. Б. Червякова та ін.

Метою статті є дослідження засобів доказування адвоката у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів.

Для досягнення поставленої мети було сформувано та вирішено такі завдання як: – з'ясувати правову природу доказів та засобів доказування в адміністративному судочинстві; – висвітлити пояснення сторін, третіх осіб, їх представників в адміністративному судочинстві; – проаналізувати особливості засобів доказування адвоката у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативних актів ;

Виклад основного матеріалу. Пояснення сторін, третіх осіб, їх представників в адміністративному судочинстві по суті можуть бути усними або письмовими, здійснюватися безпосередньо або через представника шляхом повідомлення суду відомих їм обставин, що мають значення для справи [7, с. 30]. В свою чергу, адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і може здійснювати представництво сторін та третіх осіб.

Позивачами у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів можуть бути як фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства, суб'єкти владних повноважень), так і юридичні особи (підприємства, установи, організації).

Відповідачами – як суб'єкт владних повноважень, так й інші особи, до яких звернена вимога позивача. Зокрема, у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів коло осіб, які можуть звертатися до суду з позовними заявами про оскарження нормативно-правових актів, можуть: (а) особи, щодо яких застосовано нормативно-правовий акт, (б) суб'єкти

правовідносин, до яких може бути застосовано цей акт. Проте може статися й так, що на момент набрання нормативно-правовим актом чинності особа може не знати, що вона стане суб'єктом правовідносин, до яких він застосовується.

Відповідно до ч. 6 ст. 77 КАСУ, якщо особа, яка бере участь у справі, без поважних причин не надасть докази для підтвердження обставин, на які вона посилається, суд вирішує справу на основі наявних доказів. Дефініція міститься у ст. 72 КАСУ: доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність (або відсутність) обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Зокрема, Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (ст. 6) визначає відповідні стандарти правового захисту у судовому адміністративному процесі [8]. Зокрема, кожній стороні під час розгляду справи повинні бути надані рівні можливості для представлення своєї справи, і суд має дослідити аргументи кожної з них. Тобто йдеться про реалізацію рівних можливостей доступу до правосуддя.

Так, суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, поданою відповідно до КАСУ, в межах позовних вимог. Суд може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень у справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів. Кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми вимогами на свій розсуд, крім випадків, встановлених КАСУ. Таким правом користуються й особи, в інтересах яких подано позовну заяву, за винятком тих, які не мають адміністративної процесуальної дієздатності. Так, у сукупності адміністративна правоздатність та дієздатність утворюють загальну адміністративну процесуальну правосуб'єктність [6, с. 65-66], яку В. М. Бевзенко визначає як сукупність передбачених КАСУ прав та обов'язків, яких мають та зобов'язані дотримуватися усі без винятку особи, учасники адміністративної справи. Спеціальна правосуб'єктність особи передбачає конкретно визначений процесуальним законодавством обсяг прав та обов'язків, якими наділяється лише обмежене, чітко визначене коло учасників адміністративної справи,

а саме: 1) сторони, 2) треті особи, 3) процесуальні представники, 4) органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб; 5) інші учасники адміністративного процесу [9, с. 191]. В даному контексті набуває значення саме проблематика спеціальної правосуб'єктності процесуальних представників. Додамо, що адвокат має право: 1) звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб); 2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами; 3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом; 4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку; 5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги; 6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг; 7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою; 8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом; 9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів; 10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань та ін [10].

Що стосується пояснень адвоката, то воно характеризується наступним: 1) може містити повні відомості щодо фактів, які мають значення для справи (з цим пов'язана і діяльність представників); 2) може бути дані в усній і письмовій формі (у письмовій формі пояснення сторін містяться в позовній заяві та у відзиві на позовну заяву; в усній формі пояснення даються в ході судового розгляду); 3) надання пояснень – це право сторін, а не їхній обов'язок; 4) є юридично зацікавленими в результатах розгляду справи; 5) сторони повинні надати докази на підтвердження обставин, на які вони посилаються, або на спростування обставин справи, на яких наполягає інша сторона.

Звернемо увагу, що у справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування і обґрунтування правомірності таких діянь покладено на відповідача, якщо він заперечує проти позову; якщо особа, яка бере участь у справі, не може самостійно надати суду докази, то вона має зазначити причини цього та повідомити суд, де вони знаходяться чи можуть бути, з тим, щоб суд сприяв у реалізації цього обов'язку та витребував необхідні докази. Якщо особа, яка бере участь у справі, без поважних причин не надасть доказів на пропозицію суду для підтвердження обставин, на які вона посилається, то суд має вирішити справу на основі наявних доказів.

Що стосується обов'язків сторін, то вони є загальними для всіх учасників судового процесу (ст. 134 КАСУ). Зокрема, у ст. 134 КАСУ передбачається, що учасники адміністративного процесу, а також інші особи, присутні у залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених в суді правил. Стаття 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплює професійні обов'язки адвоката: 1) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики; 2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги; 3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів; 4) підвищувати свій професійний рівень; 5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування; 6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

Можемо констатувати, що права й обов'язки адвоката у справах щодо оскарження індивіду-

альних актів можна розглянути в трьох аспектах: 1) загальні права й обов'язки, якими наділені всі учасники справи; 2) основні права й обов'язки представників в адміністративних справах; 3) професійні права й обов'язки адвокатів. Тому, констатуючи можна говорити про спеціальну правосуб'єктність адвоката в досліджуваних справах та особливі вимоги до пояснень адвоката як представника сторони або третьої особи.

Висновки. Таким чином, можна зробити наступні висновки: 1. Процесуальне законодавство виокремлює два види суб'єктів, які мають право звернутися з позовом про скасування нормативно-правового акта: а) суб'єкт, щодо якого застосовано оскаржуваний акт; б) особа, яка є суб'єктом правовідносин, до яких застосовується цей акт; в) потенційна особа, що на момент набрання нормативно-правовим актом чинності може не знати, що вона стане суб'єктом правовідносин, до яких він застосовується; 2. У справах щодо оскарження індивідуальних та нормативно-правових актів набуває значення саме реалізація спеціальної правосуб'єктності

процесуальних представників (адвокатів) та особливості щодо пояснень таких учасників справи; 3. У досліджуваних справах обов'язок щодо доказування покладено на відповідача, якщо він заперечує проти позову; 4. Якщо особа, яка бере участь у справі, не може самостійно надати суду докази, то вона має зазначити причини цього та повідомити суд, де вони знаходяться чи можуть бути, з тим, щоб суд сприяв у реалізації цього обов'язку та витребував необхідні докази; 5. Якщо особа, яка бере участь у справі, без поважних причин не надасть докази на пропозицію суду для підтвердження обставин, на які вона посилається, то суд має вирішити справу на основі наявних доказів; 6. Суд може вийти за межі позовних вимог, тобто визнати і інші індивідуальні та нормативно-правові акти незаконними або не відповідними актам юридичної сили, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень у досліджуваних справах.

Список літератури:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Ківалов С. В. Правове регулювання оскарження рішень суб'єктів владних повноважень в адміністративних судах. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/585>
4. Державне управління : проблеми адміністративно-правової торії та практики: підручник. За заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт. 2003. 384 с.
5. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
6. Комзюк А. Т., Бевзенко В.М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України : навч. посіб. К.: Прецедент, 2007. 531 с.
7. Колпаков В. К. Гордеев В. В. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2009. 128 с.
8. Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004
9. Адміністративне право : підручник. За заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй. 2-ге вид., переробл. та допов. Х.: Право, 2012. 656 с.
10. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

Georgiievskiy I.V., Bielikova M.I., Zelinska Ya.O. MEANS OF EVIDENCE BY A LAWYER IN THE PROCEEDINGS IN CASES CONCERNING THE APPEAL OF INDIVIDUAL AND NORMATYVE ACTS

The article is devoted to the study of the means of proof in the proceedings in cases concerning the appeal of individual and normative acts. The work analyzes the means of proof, procedural rights and obligations of the parties and their representatives, explanations of the parties, third parties, their representatives in administrative proceedings and the special role of the lawyer in this proceeding.

The topicality of the topic is due to the fact that Ukraine has become a candidate for membership in the European Union, which necessitated the legislative harmonization of the sphere of administrative law and judicial proceedings and the study of means of proof in the proceedings in cases regarding the challenge of individual and normative acts, taking into account international perspectives.

Different methods of research analysis were chosen, namely methods of scientific knowledge, which are of a systematic and complex nature. Thus, the system-structural method came in handy during the study of international legal means of proof for the improvement of administrative legislation; logical-legal method – when investigating the legal personality of the participants in the proceedings on the appeal of individual and regulatory legal acts; the method of legal modeling helped to formulate specific conclusions regarding the ways of improving the administrative legislation regarding the means of proof of the lawyer in cases regarding the appeal of individual and regulatory legal acts.

Particular attention is paid to the administrative legal capacity and legal capacity of the plaintiffs and their representatives in this proceeding, the features of the rights and duties of the lawyer as a representative are characterized.

The definition of evidence and proof in administrative proceedings and the peculiarities of the means of proof by a lawyer in cases of challenging individual and regulatory legal acts have been studied.

Prospects for further research suggest that the rights and responsibilities of a lawyer in cases concerning the appeal of individual acts can be considered in three aspects: 1) general rights and responsibilities that all participants in the case are entitled to; 2) basic rights and duties of representatives in administrative matters; 3) professional rights and duties of lawyers.

To state about the special legal personality of the lawyer in cases concerning the appeal of individual and regulatory legal acts and the special requirements for the explanations of the lawyer as a representative of a party or a third party.

The results of the study can be useful for lawyers, students and any other person who is interested in issues of administrative proceedings and protection of rights, freedoms and legitimate interests of citizens from violations by public administration bodies.

Key words: *lawyer, case proceedings, individual act, normative act, evidence, means of proof, protection of rights, participants in the case, administrative proceedings.*